

*Dubravko Radošević**

GORDAN DRUŽIĆ: HRVATSKA OBRATNICA - STANJE I PERSPEKTIVE HRVATSKOGA GOSPODARSTVA

**Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2004., str. 301
(tekst 218 str., ostalo: metodološka objašnjenja, statistički
dodatak, tablice i grafikoni, bibliografija i bilješka o autoru)**

Nova knjiga Gordana Družića aktualna je i posebno korisna studija koja bi mogla poslužiti onima koji odlučuju o ekonomskoj politici, ali i hrvatskoj javnosti za pokretanje inicijativa sa ciljem poduzimati potrebne mjere da bi se poboljšala gospodarska kretanja. Akumulirane probleme pokazuju najvažniji indikatori gospodarskih kretanja, a ponajprije nesposobnost hrvatskoga gospodarstva da značajnije poveća izvoz i smanji potrebu zaduživanja u inozemstvu. Taj je dug već dosegao 24 milijarde USD, a predviđa se njegov porast do svršetka ove godine na razinu od oko 28 milijardi USD. Osim toga, zabrinjavajuće je stanje s nezaposlenošću koja u ovome trenutku iznosi 19,2% (registrirana nezaposlenost) i najviša je u skupini europskih tranzicijskih ekonomija. Zbog svega su toga ograničene mogućnosti ekonomsko-političkoga djelovanja onih koji odlučuju o makroekonomskim politikama. Nameće se potreba osmišljenog djelovanja svih sastavnica ekonomske politike, a potreban je i veliki napor svih društvenih čimbenika.

Sve je to osnovna poruka nove knjige Gordana Družića, a provlači se kroz čitav tekst knjige koja je podijeljena na šest dijelova. Sadržaj tih dijelova autor je koncizno opisao u kratkom, ali izvrsnom Predgovoru. Glavni je smisao knjige na osnovi kritičke analize prikazati i ocijeniti zbivanja u hrvatskome gospodarstvu i privredna kretanja u razdoblju tranzicije u tržišno gospodarstvo i uvjete u kojima su se te promjene događale, te sagledati moguće smjerove daljeg razvitka.

* D. Radošević, mr. sc., savjetnik Predsjednika Republike Hrvatske za gospodarstvo. Primito u uredništvo: 12. 5. 2004.

U prvome dijelu, veoma se sažeto analizira razvitak gospodarstva na području današnje Hrvatske u proteklih pet stoljeća. Osnovni pokazatelji kojima se pritom koristi jesu kretanje bruto domaćeg proizvoda (BDP), stanovništva, odnosno BDP po stanovniku.

U drugome dijelu rada nešto se opširnije analizira razdoblje između godina 1980.-2002., koje je prema svim značajkama ocijenjeno kao krizno razdoblje hrvatskoga gospodarstva.

U trećem dijelu autor istražuje osnovne uzroke kriznog stanja hrvatskoga gospodarstva u razdoblju 1994. - 2002. To su: naslijeđe bivšeg sustava, smjena menadžera na početku devedesetih godina dvadesetoga stoljeća, rat i ratna razaranja, činjenica da Hrvatska nije imala formirano nacionalno gospodarstvo, proces pretvorbe i privatizacije, sanacija i privatizacija bankarskoga sustava, makroekonomska politika i mirovinska reforma. Autor veoma podrobno analizira modele pretvorbe i privatizacije bivšeg društvenog vlasništva i sugerira zaključak da je privatizacija bila krajnje neefikasna s razvojnoga stajališta. Osim toga, analizira bankovnu krizu u Hrvatskoj, koja je nastala u godinama 1997.- 1998. i koja je svojim obujmom imala karakter "sustavne krize", opisuje krize financijskog sustava i modele sanacije i privatizacije banaka. Centralno mjesto u analizi ima makroekonomska politika, koja je glavni krivac za negativna kretanja u hrvatskome gospodarstvu u protekle 23 godine. U tom trećem dijelu podrobno su objašnjeni svi procesi koji su se odvijali u razdoblju od godine 1994., pa do 2002. Tu se, kao prvo, govori o naslijeđu bivšeg sustava, a zatim o smjeni menadžera i o ratnim razaranjima, s tim da se na to dovodezu analiza procesa pretvorbe i privatizacije i uloga banaka u tome procesu. Upravo u tome dijelu autor činjenicama dokazuje tvrdnju da su banke bile glavni instrument promjene privredne i vlasničke strukture hrvatskoga gospodarstva, a posljedica je toga da su djelovale na suboptimalnu tranziciju nacionalne privrede na učinkovito tržišno gospodarstvo. Zahvaljujući upravo takvoj ulozi bankovnog sustava, uz asistenciju nesposobne (monetarne) vlasti i same su banke upale u krizu. Tako je likvidiran velik broj banaka, a za sanaciju je utrošen ogroman kapital, kojeg autor procjenjuje na 13 milijardi USD. Takva gospodarska politika – koja nije bila dovoljno razvojno usmjerena – uzrokom je visoke nezaposlenosti, slabog izvoza, prevelikog uvoza i nemogućnosti ostvarivanja visokih stopa ekonomskog rasta na srednji rok. Uzroke neodgovarajuće razvojne politike autor nalazi u odabiru (veoma restriktivne) monetarne i tečajne politike (politike vezanog, fiksnog tečaja kune), koji su generirali "monetarnu stabilnost" (nisku inflaciju), ali u uvjetima nerestrukturiranog realnog sektora ekonomije i porasta nezaposlenosti, kao "socijalnog troška" makroekonomske stabilizacije. Povezano s navedenim, autor je na strani 77. knjige ukratko sažeo dramatične posljedice takve ekonomske politike. Jedna je od posljedica potpuna prevlast stranih banaka u bankarstvu Hrvatske. Toj analizi nadodana je kritička analiza naše makroekonomske politike. I tu se znalački razmatraju svi glavni segmenti takve politike, s tim da su svi odnosi uspoređivani

s odnosima u drugim zemljama. Taj dio završava devetim poglavljem u kojem se sumiraju svi bitni nalazi kritičke analize.

U četvrtome se dijelu razmatra, utjecaj ekonomske politike na financijski položaj trgovačkih društava (banaka i poduzeća). Autor konstatira da na razini privrede ne postoji globalna ravnoteža, odnosno financijska stabilnost, a to se odražava na likvidnost i solventnost sektora poduzeća.

Može se reći da su četvrti, peti i šesti dio ove knjige posebno značajni i mogu se smatrati izvornim teorijskim doprinosom našoj ekonomskoj misli. Posebno bi se šesti dio mogao smatrati zaključkom istraživanja autora, jer je u njemu podvrgnuta kritici dosadašnja koncepcija naše ekonomske politike. Tu se u prvome poglavlju daje sažeti prikaz stanja, a odmah se zatim obrazlaže teorijska (ne)osnovanost dosadašnje ekonomske politike. U trećem poglavlju toga dijela razmatraju se programska polazišta i ciljevi ekonomske politike. U ovome poglavlju autor razotkriva snage suprotstavljanja promjenama u strategiji ekonomskoga razvitka i razloge njihove podrške zadržavanju postojećeg koncepta razvojnog modela. Autor dokazuje potrebu redefiniranja ciljeva ekonomske politike, a isto se tako naznačuju mogući smjerovi razvitka hrvatskoga gospodarstva koje je nedvojbeno ušlo u razvojnu krizu.

U petome poglavlju Družić sugerira moguće smjerove razvitka hrvatskoga gospodarstva. Takvim se svojim pogledima na hrvatsku ekonomsku zbilju i na moguće smjerove izlaska iz krize "održivog razvitka" Hrvatske Gordan Družić uvrstio u skupinu tzv. "hrvatskih razvojnih ekonomista". Stoga je sasvim jasno zašto je autor kao najznačajniju varijablu ekonomske analize odabrao proizvodnju i zaposlenost i njihov odraz na životni standard građana. Tako autor (primjerice, na str. 205. knjige) navodi da "osnovni problem koji hrvatska ekonomska politika mora riješiti je problem nezaposlenosti, koji ima svoju ekonomsku i socijalnu dimenziju", a navodi i to da je hrvatska privreda u stanju podzaposlenosti, a socijalna dimenzija visoke nezaposlenosti rađa trajnim porastom siromaštva hrvatskih građana. U isto vrijeme, autor ne želi prenaplaćavati monetarnu stabilnost – izraženu stabilnim tečajem hrvatske valute, ni veoma nisku domaću inflaciju – kao osnovne ciljeve hrvatske razvojne politike. Za Gordana Družića te dvije makroekonomske varijable imaju tek posredno značenje, predstavljaju samo preduvjete bržeg ekonomskog rasta u uvjetima pune zaposlenosti. Autor se ovdje relativno ekstenzivno koristio radovima nobelovca Josepha E. Stiglitz. U knjizi se navodi da "porasta zaposlenosti neće biti bez promjene u strukturi rasta BDP-a, u kojemu primarnu ulogu mora imati tzv. realni sektor (industrija, energetika, graditeljstvo), a osnovni uvjet za njegov dugoročni održivi rast je izvoz, koji je opet, među ostalim, uvjetovan tečajem domaće valute". Ukratko, sugerira se korištenje mehanizma "relativnih cijena" u obnovi "međunarodne konkurentnosti" hrvatskog gospodarstva. Takve su stavove danas općenito prihvatile relevantne istraživačke institucije i ugledni think-thankovi, kao primjerice Institut za međunarodnu ekonomiju (IIE) iz Washingtona D.C. ili Institut za međunarodnu ekonomiju (WWA) iz Kiela.

U petom se dijelu u polemičkom tonu nastoji rasvijetliti uloga inozemnog izravnog ulaganja u gospodarskom razvitku, odnosno mogući pozitivni i negativni učinci pretjeranog oslanjanja na njih. U ovom se dijelu pokušava ustanoviti i ima li Hrvatska dovoljno vlastitoga kapitala za pokretanje razvojnog ciklusa. Tu se ne govori o nepotrebnosti stranih ulaganja, već je autor želio istaknuti kako je potrebno da Hrvatska privlači direktna inozemna ulaganja (FDIs) u proizvodne grane nacionalnog hrvatskoga gospodarstva, posebno u sektor izvozne privrede, da bi se uz pomoć stranih ulaganja ostvarili tzv. "spillover" efekti za hrvatsku privredu. U osnovi, dakle, autor smatra suboptimalnim privlačenje stranih investicija akvizicijama hrvatskih poduzeća (portfeljna ulaganja) u visokoprofitabilnim sektorima gospodarstva, koji već imaju monopolnu/oligopolnu tržišnu poziciju ili u sektoru usluga, koji ima strateško značenje za nacionalno gospodarstvo (banke, osiguravatelji, trgovina, telekomunikacije, naftna industrija, itd.). Družić pravilno sugerira da je Hrvatskoj potrebna reindustrijalizacija, osobito nove "greenfield investicije" u proizvodnju za izvoz, s očekivanim efektima na porast industrijske proizvodnje, zapošljavanja i izvoza.

U šestome dijelu autor razmatra stanje gospodarstva, propituje teorijsku osnovanost dosadašnje ekonomske politike Hrvatske, naglašava potrebe redefiniranja njezinih ciljeva i naznačuje moguće smjerove razvitka hrvatskoga gospodarstva. Autor cjelovito zahvaća i propituje aktualne probleme dostignutog i mogućeg gospodarskoga razvitka, ističe korijene i procese razvitka u proteklih 12 godina i ukazuje na objektivne i subjektivne okolnosti i značajnije propuste i pogreške zbog kojih je došlo do opadanja privredne aktivnosti, do drastičnog smanjenja proizvodnje, do porasta nezaposlenosti i nepovoljnih odnosa u proizvodnji i potrošnji, uvozu i izvozu i do visoke zaduženosti u inozemstvu i potrošnje veće od naših mogućnosti. Gospodarstvo se nalazi u stalnoj krizi proizvodnje, slaba je iskorištenost resursa i snažna je ekspanzija zaduživanja zbog neproizvodnih ciljeva.

Autor je vrsnim poznavanjem hrvatske i inozemne stručne literature duboko uronjen u realne probleme hrvatske privrede i u probleme i ograničenja postojećeg razvojnog modela. Cijeli je rad prožet veoma kritičnim pogledima na postojeću neoliberalnu ekonomsku filozofiju i na njezinu nekritičku primjenu u Hrvatskoj. U tome smislu autor polazi od osnovne pretpostavke o imperfektosti slobodnog tržišta i eksplicitno naglašava veliku ulogu države u stvaranju odgovarajućeg makroekonomskog i političkog okruženja, ali i u koncipiranju znanstvenih osnova za aktivnu ekonomsku, bolje rečeno razvojnu politiku. I to zato što bez aktivne razvojne politike nema ni teorijske šanse za izlazak iz krize. Takva promišljanja odnosa države i tržišta ne odstupaju od matice ekonomske rasprave u razvijenim tržišnim ekonomijama, ali ni od promišljanja ekonomskih stručnjaka nekih međunarodnih financijskih institucija (npr. Svjetske banke). Sa stajališta modernih makroekonomskih teorija, Gordan Družić mogao bi biti svrstan u skupinu ekonomista okupljenu oko "nove kejnezijanske ekonomije".

U tom se kontekstu eksplicitno naglašava da su na osnovi postojećeg, neo-liberalnog modela ekonomsko–socijalnog razvitka šanse bržeg održivog razvitka veoma ograničene. Održivi razvitak urgentno zahtijeva promjenu modela privređivanja, od onoga koji se zasniva na unutarnjoj potrošnji i uvozu u nov ekonomski i socijalni model razvitka, koji je zasnovan na razvitku proizvodnje i izvozu. U tome smislu Družić predlaže osnovne elemente nove hrvatske razvojne strategije, a to su "koordinirane promjene u tečajnoj, monetarnoj i fiskalnoj politici, koje će za osnovni cilj imati porast proizvodnje i zaposlenosti, uz zadržavanje stabilnosti cijena i ukupnoga gospodarstva". Povezano s time, posebno se naglašava važnost investicija u obrazovanje, znanost i u sve drugo što se obuhvaća zajedničkim nazivnikom «ljudski kapital».

Preporuke Gordana Družića za promjenu modela razvitka izvrsno se uklapaju u mainstream moderne ekonomske teorije i prakse u svijetu, koja u sadašnjem trenutku kritički preispituje i valorizira neuspjelu primjenu neoliberalne razvojne paradigme koja je bila formulirana tzv. "Washingtonskim konsenzusom". U osnovi, model razvitka kakav bi bio primjeren za Hrvatsku, kao "malu otvorenu ekonomiju" u tranziciji, a za kakav se u ovome radu zalaže Gordan Družić, odgovara novom modelu koji su njegovi autori (John Williamson i drugi ekonomisti) nazvali "Post – Washingtonskim konsenzusom", pa zato nema sumnje da je ovaj rad usklađen s modernim ekonomskim teoretskim i empiričkim spoznajama u svijetu, ali i da isto tako, polazi od realne ocjene stanja hrvatskoga gospodarstva.

Zalaganje autora za "vlastitost" programa razvitka Hrvatske - što znači da nov hrvatski razvojni model mora biti zasnovan tako da se polazi od konkretnoga stanja hrvatske nacionalne privrede i od autohtonih, samostalno utvrđenih razvojnih preferencija, odnosno od ključnih ciljeva razvitka hrvatskoga društva, države i njezinih građana – u skladu je s preporukama Danija Rodrika. On u svojem radu o strategijama rasta govori da "oni koji formuliraju razvojne politike moraju ekonomiju uzeti u obzir još više, a ne manje ozbiljno". Rodrik također navodi i da su "lokalni uvjeti za reforme izuzetno važni (u formuliranju strategija razvitka), jer glavni principi zdravih razvojnih politika moraju biti konkretizirani u svakoj zemlji, polazeći od lokalnih uvjeta".

U takvome kontekstu ovaj rad može biti koristan u formuliranju nove hrvatske razvojne strategije, pa se zato ova knjiga posebno preporučuje.